lands. Hann viðaði að sér íslenskum bókum og skrifaðist á við þá höfunda sem voru ofar moldu til þess að fá réttar heimildir um þá. Bókmenntasagan kom fyrst út á ensku árið 1957 undir heitinu A History of Icelandic Literatur, gefin út í New York. Árið 1961 kom hún svo út í endurbættri mynd á íslensku undir heitinu Íslenzk bókmenntasaga, 874-1960, gefin út af Snæbirni Jónssyni. [...]

Ári áður en bókmenntasagan kom út á íslensku dvaldi Stefán hér heima á Íslandi í tæpa fjóra mánuði á heimili Jóns, sonar Ingibjargar eiginkonu sinnar. Tveimur stórum borðum var komið fyrir í herbergi Sigríðar Lóu, dóttur Jóns, svo hún rétt gat smeygt sér í rúmið. Hún minnist þess að þegar hún var að sofna á kvöldin hafi hún horft á Stefán þar sem hann hafi setið við þessi tvö stóru borð með endalausa smáseðla sem hann færði fram og til baka. Lítil en falleg minning um gerð stórvirkis.

Að síðustu vil ég aðeins minnast á Breiðdalssetur og húsið sem hýsir það. Fyrir nær 20 árum tókst nokkrum einstaklingum með samstilltu átaki að koma í veg fyrir að gamla kaupfélagshúsið á Breiðdalsvík yrði rifið og í framhaldi af því var stofnað félag sem fékk nafnið „Gamla kaupfélagið." Verkefni félagsins var að taka við þessu gamla kaupfélagshúsi og gera það upp í samráði við Húsafriðunarnefnd ríkisins. Húsið var byggt árið 1906 en var vægast sagt orðið mjög illa farið bæði að utan og innan. Félagsmenn greiddu gjald til þess að hefja uppbygginguna og fyrstu styrkir sem fengust til þeirra starfa voru greiddir inn á kennitölu smiðsins sem ég mun geta síðar, þar sem félagið sjálft var ekki komið með kennitölu. Árið 1998 var varpað fram þeirri hugmynd að minnast Dr. Stefáns Einarssonar í þessu húsi sem eins helsta fræðimanns Breiðdals og þannig komum við, ég og eiginkona mín, Ingibjörg Styrgerður Haraldsdóttir að þessu máli. Hún er dótturdóttir Ingibjargar Árnadóttur, seinni eiginkonu Stefáns og nánasti aðstandandi hans. Margt vatn hefur síðan runnið til sjávar og ýmislegt hefur gerst. Í stjórn „Gamla kaupfélagsins" sátu m.a. Guðjón Sveinsson rithöfundur og seinna Páll Baldursson sagnfræðingur en svo fór að eftir að Páll varð sveitarstjóri Breiðdalshrepps tók sveitarfélagið við því verki að sjá um að ljúka uppgerð hússins. Húsið var formlega opnað 23. ágúst 2008 með sýningu um jarðvísindamanninn Dr. George Walker sem rannsakaði jarðfræði Austurlands frá 1954-65. Fyrir rúmu ári síðan var Breiðdalssetur svo formlega stofnað með aðstöðu í „Gamla kaupfélaginu." Að stofnuninni stóðu Breiðdalshreppur, Ómar Bjarki Smárason sem fulltrúi fyrir aðstandendur og fjölskyldu jarðfræðingsins George Walker og Ingibjörg Styrgerður Haraldsdóttir fyrir hönd aðstandanda Stefáns Einarssonar málvísindamanns. [...]

Í sjálfu sér er það fullkomlega þess virði að gera sér ferð til Breiðdalsvíkur bara til þess að skoða húsið, en þess má geta að Samfélagssýning mun opna þar 2. júní n.k. Aðeins viku seinna, þann 9. júní, á 115. afmælisdegi Stefáns munum við svo halda málþing um hann hér í Þjóðarbókhlöðu. Ég vil hvetja fólk til að koma þá og kynnast nánar þessum merka manni sem full ástæða er til að minna á. Hann var heimsborgari og virtur fræðimaður en hann var líka sannur íslenskur sveitamaður sem leið hvergi betur en í sinni gömlu heimasveit. [...]

Erindi Smára Ólasonar er birt í heild sinni á vef safnsins www.landsbokasafn.is

Apríl 2012

Landsbókasafn Íslands - Háskólabókasafn

„Það er komið bréf"

Útdráttur úr erindi um

Stefán Einarsson

Málvísindamann

sem Smári Ólason flutti við
opnun sýningar 23. apríl 2012

Góðir áheyrendur.

Á sýningu þeirri sem hér hefur verið sett upp má kynna sér ítarlegar upplýsingar um líf og störf Stefáns Einarssonar.

Stefán var fæddur 9. júní 1897 að Höskuldsstöðum í Breiðdal, sonur þeirra Einars Gunnlaugssonar bónda og póstafgreiðslumanns og Margrétar Jónsdóttur. Snemma kom í ljós að Stefán var mjög greindur og frekar hneigður fyrir bókina en bústörfin og því fór það svo að þessi sveitadrengur úr Breiðdalnum gekk menntaveginn. Vinur Stefáns og skólabróðir, Sigurjón Jónsson í Snæhvammi, sagði að úr Stefáni hefði verið hægt að gera þrjá menn, svo fjölbreyttir hefðu hæfileikar hans verið. Hann hefði getað orðið fræðimaður, myndlistarmaður og tónlistarmaður. Ungur lærði hann að spila á fiðlu sem ekki var algengt á þeim tíma og einnig spilaði hann á gítar og píanó. Eftir hann liggur fjöldi teikninga og skissubóka með teikningum og vinnubækur hans og dagbækur eru víða skreyttar með teikningum. Fyrst var Stefán í skóla á Búðum í Fáskrúðsfirði frá 1909-12, þaðan fór hann til Akureyrar þar sem hann lauk gagnfræðaprófi 1914 og eftir eins árs dvöl í Reykjavík lauk hann stúdentsprófi frá Menntaskólanum í Reykjavík vorið 1917. Meistaraprófi í íslenskum fræðum lauk Stefán frá Háskóla Íslands árið 1923 og námi sínu erlendis, m.a. í Helsinki og Cambridge, lauk Stefán með doktorsprófi frá Oslóarháskóla árið 1927. Ritgerð sína skrifaði Stefán á þýsku og heitir hún Beiträge zur Phonetik der Isländischen Sprache, en hún fjallar um hljóðfræði í íslensku máli. [...]

Sama ár og Stefán lauk við doktorsvörn sína fékk hann kennarastöðu við John Hopkins háskólann í Baltimore og þar starfaði hann allt til þess að hann lét af störfum fyrir aldurs sakir árið 1962. Hann flutti þá aftur heim til Íslands ásamt seinni eiginkonu sinni, Ingibjörgu Jónheiði Árnadóttur.

Þau rétt tæp 40 ár sem Stefán dvaldi erlendis var hann mjög iðinn við að skrifa bréf heim til Íslands, en stundum má sjá að hann hafi ekki verið alveg ánægður með að pennavinir hans væru ekki nógu duglegir að svara honum. Ég hef því kosið að kalla þetta ávarp mitt "Það er komið bréf," því varla hefur nokkuð glatt hann jafn mikið er hann kom heim eftir langan vinnudag en að heyra þessa setningu.

Í dag eru í þessu húsi opnaðar sýningar með þremur mönnum, þeim Halldóri Kiljan Laxness, Benedikt S. Þórarinssyni og Stefáni Einarssyni. Stefán tengdist báðum þessum mönnum. Benedikt var Breiðdælingur og þó svo hann væri 36 árum eldri hafa þeir þekkst þann tíma sem Stefán dvaldi í Reykjavík. Sólon, sonur Benedikts sem var tveimur árum yngri en Stefán var á sama tíma og hann í Menntaskólanum í Reykjavík. Samkvæmt heimildum var Sólon fluttur til Bandaríkjanna árið 1919 og hann bjó þar allt þar til hann dó árið 1971. Þeir Sólon og Stefán hafa örugglega einnig þekkst þar því eins og við vitum þá eru tengsl Íslendinga í fjarlægum löndum mjög sterk.

Í minningu um aldarafmæli Benedikts 1961 var gefin út bókin „Studia Centenalia" honum til heiðurs. Í fréttatilkynningu í Þjóðviljanum það sama ár segir: „Í riti þessu verða ritgerðir um margvísleg efni bókmenntalegs og vísindalegs eðlis eftir nokkra nafnkunna menn, íslenzka og erlenda." Einn þeirra sem skrifaði í þetta rit var Stefán Einarsson og heitir grein hans: "Eiríkur Magnússon: The Forgotten Pioneer." [...]

Þann 11. júní á síðasta ári var formlega opnuð í Breiðdalssetri Stefánsstofa og þá var haldið málþing um Stefán Einarsson. Vésteinn Ólason, sem er einn af stjórnarmönnum Setursins, hélt þar erindi sem hann kallaði „Bókmenntarannsóknir Stefáns Einarssonar." Í þessu erindi kom Vésteinn inn á bréfaskipti þeirra Stefáns og Halldórs Kiljan Laxness. Það virðist vera að þeir hafi þekkst eitthvað frá fyrri tíð áður en þeir báðir héldu til Bandaríkjanna. Stefán hafði lesið verk Halldórs „Vefarinn mikli frá Kasmír" og það hafði sannfært hann um að Halldór væri snillingur. Þann 26. september 1928 svarar Halldór bréfi Stefáns sem er glatað. Þar segir Halldór: „Bestu þakkir fyrir bréf þitt fra Ithaca. Ég hafði ekki hugmynd um að þú værir í þessu landi. – Æfisaga mín yrði bara ein saga í viðbót og lítið á henni að græða um mína innri æfi, en data skal ég gefa þér við tækifæri." Hér má sjá að Stefán hefur varpað fram þeirri hugmynd að skrifa ævisögu Halldórs en hann tekur ekkert allt of vel í það. Stefán er ekki nema 31 árs gamall og Halldór er 26 ára. Næstu tvö árin vinnur Stefán þó að því að skrifa ævisöguna ásamt kennslu og öðrum verkum og bréfin flugu á milli þeirra auk þess sem Halldór benti Stefáni á hvaða vinum sínum hann hefði skrifað á umliðnum árum. Þessi bréf urðu (tilvitnun í grein Vésteins) „síðan meðal meginheimilda Stefáns - og síðari fræðimann - um þroskaferil Halldórs og hugmyndaheim hans." Í gegnum þessi bréfaskipti urðu þeir einnig mjög nánir vinir.

Orðrétt segir einnig svo í fyrirlestri Vésteins: „Þótt rit Stefáns um Halldór Kiljan hafi því miður aldrei birst opinberlega, hélt hann allmarga fyrirlestra um verk hans og birti um hann greinar auk kafla í yfirlitsritum. Hann átti þannig drjúgan hlut í að kynna Halldór og verk hans í enskumælandi heimi. Heimildasöfnun Stefáns var grundvöllur síðari rannsókna og raunar undirstaða allra frásagna af þroskasögu Halldórs Kiljans Laxness fram til þess að hann hóf ritun raunsæislegra skáldsagna með Sölku Völku. Allir síðari höfundar hafa byggt mikið á ritverkum Svíans Peters Hallberg, sem birtust upp úr miðri síðustu öld. Í greinargerð um heimildir segir Hallberg frá því að Stefán hafi látið honum í té afrit af bréfum til Halldórs, filmur af handritinu Rauða kverið og dagbók frá klausturdvöl, auk handrits að eigin verki, [tilvitnun Hallbergs] „þar sem hann hefur gert ýtarlega grein fyrir ævi og ritferli Laxness til loka Ameríkudvalar hans 1927–'29. Án þessara frumrannsókna hefði starf mitt orðið mun erfiðara viðfangs."

Á árunum sem þeir Stefán og Halldór voru í þessum bréfaskiptum stóð Halldór á tímamótum. Hann hafið farið til Ameríku til að freista gæfunnar en ákvað svo að snúa heim og skrifa sögur um íslenskt alþýðufólk. Hann var byrjaður að skrifa Sölku Völku og hluti verksins kom út um það leyti sem Stefán lauk við ævisöguna. [...]

Í löngu bréfi sem Stefán skrifar 8. ágúst 1935 segir hann m.a.: „Til þess að gefa þér einhverja hugmynd um álit mitt eða skilning frá psycoanalyt. sjónarmiði skal eg geta þess, að mér virðist þú vera typiskt dæmi upp á mann með inferiority complex sem snýst upp í hið hatrammasta masculine protest sem hugsast getur og gerir þig að genii."
Þessi kenning er útfærð nánar í bréfinu og síðar í lokakafla ritsins. [...]

Þó svo að þessi ítarlega samantekt Stefáns um Halldór Kiljan Laxness hafi ekki komið út á prenti þá má álykta sem svo að hún hafi orðið kveikjan að því að Stefán hélt áfram að skrifa um íslensk skáld. Í ritinu Islandica birti hann árið 1948 greinina History of Icelandic prose writers 1800-1940 sem hann tileinkaði Halldóri Hermannssyni.

Í bókinni Skáldaþing sem einnig kom út 1948 segir Stefán í eftirmála: „Vorið 1944 sótti Ólafur Jóhann Sigurðsson mig heim í Baltimore. Sá hann nokkrar greinar þær, sem ég hafði skrifað um íslensk skáld og stakk upp á því að reyna að koma þeim á prent heima á Íslandi."

Stefán lét ekki þar við sitja heldur hóf hann nú að vinna að gerð fyrstu bókmenntasögu Ís-